

THE ISSUE OF FAMILY EDUCATION IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF MODERN INTELLECTUALS

Aziza Murodova

PhD student

Shahrisabz State Pedagogical Institute

Shahrisabz, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: education, country, morality, family, healthy, mentor, spiritual, Turkish, Gulistan, thinker, discipline, economy, perception, awakening, freedom.

Received: 11.02.25

Accepted: 13.02.25

Published: 15.02.25

Abstract: In the article, some works, treatises and scientific articles written by our Jadid teachers were brought up for discussion, and aspects related to raising children in the family and the spiritual and moral education of the nation were also separately analyzed.

JADID MARIFATPARVARLARI ILMIY MEROSIDA OILA TARBIYASI MASALASI

Aziza Murodova

tayanch doktorant

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Shahrisabz, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Tarbiya, mamlakat, axloq, oila, sog'lom, murabbiy, ma'naviy, Turkiy, guliston, mutafakkir, intizom, iqtisod, idrok, uyg'onish, erkinlik.

Annotatsiya: Maqolada Jadid marifatparvarlarimiz tomonidan yozilgan asarlar, risolalar, ilmiy maqolalarning ayrimlari muhokama uchun olingan bo'lib, unda oilada farzand tarbiyasi, millatning ma'naviy, axloqiy tarbiya masalalariga bag'ishlangan tomonlari alohida taxlil qilindi.

ПРОБЛЕМА СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВ

Азиза Муродова

базовый докторант

Шахрисабзский государственный педагогический институт

Шахрисабз, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: образование, страна, мораль, семья, здоровый, наставник, духовный, турецкий, Гулистан, мыслитель, дисциплина, экономика, восприятие, пробуждение, свобода.

Аннотация: В статье на обсуждение были вынесены некоторые труды, трактаты и научные статьи, написанные нашими джадидскими педагогами, а также отдельно проанализированы аспекты, связанные с воспитанием детей в семье, духовно-нравственным воспитанием нации.

Bizga yaxshi ma'lumki, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishida sog'lom turmush tarzini shakllantirish muxim rol o'ynaydi. Bu vazifa boshqa omillar qatorida oilaviy, milliy-axloqiy normalarni takomillashtirish va ularga qat'iy amal qilish orqali amalga oshiriladi. Shunday ekan, eng avvalo, oilada bola tarbiyasiga katta e'tibor qaratish lozim. Zero, oiladagi sog'lom munosabatlar nafaqat oila, mahalla, tarbiya maskanlari, balki, jamiyat sog'lomligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek, "Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham g'oyat muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan"[1].

Yurtda qanchalik ilm ulamolariga qarshi qaratilgan siyosat hukm surmasin, jadidchilik namoyondalari Mahmudho'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat va boshqa marifatparvarlar tomonidan e'lon qilingan qator maqolalarda tarbiya masalalari tahlil etiladi. Ma'rifatparvarlar o'z maqolalarida, jamiyat taqdiri oila muhitiga bog'liq bo'lsa, oila ma'naviyatining o'zi kimga yoki nimaga bog'liq, degan haqli savollarni o'rtaga qo'yadilar. Ularning fikricha, agar oilada sog'lom turmush tarzi ustivor bo'lib, farzand har jihatdan to'g'ri tarbiya topgan bo'lsa, u shubhasiz, uyidagi ijobiy fazilatlarni xizmat jarayoniga ko'chiradi, ijtimoiy mehnat faoliyatida qo'llaydi, natijada jamiyadagi barcha munosabatlarga ta'sir o'tkazadi. Jumladan, Azimiy o'zining "Ta'lim va tarbiya" maqolasida bu borada firk yuritib shunday deydi: "Bolaga ona birinchi omil va murabbiydir. Onani ta'siri bolaga, otani ta'siridan ziyodadur. Chunki ona bolani bir necha oylar qorni birla himoyalantirur. Va ba'daz tavallud sanalarcha suti birla parvarish etur. Va muddatlarcha og'ushimushfihonaiga tarbiya etur."

Bu aytilgan naqadar ma'noli so'zlar jamiyatda qanchalik og'ir muhit hukm surmasin, jonkuyar insonlar tomonidan tahlil qilinganligiga guvoh bo'lamiz. Xuddi shu nuqtai nazardan, jadidchilik harakati namoyondalari yangi davr va yangi tuzim kurashida ya'ni mustamlakachilik zulmidan qutilish uchun, eng avvalo, oilani isloh qilishdan boshlamoq zarur, deb hisobladilar. Ularning fikricha, oilaning asosini to'g'ri qurmay turib va yosh avlodni to'la qonli to'g'ri yo'lda tarbiyalamasdan turib, jamiyatni isloh qilish, uning rivojini taraqqiyot sari yo'naltirish mumkin emas va oxir oqibatda millat taqdiri uning oilasi holatiga bog'liq. Zero bugungi globallashuv davrida oilalarda farzandlarimizga kerakli ta'limni berib borish jamiyatimiz, millatimiz rivoji uchun dastlabki qadamdir.

Masalani biz yuqorida tarbiya soʻzining ahamiyatini umumiy kontekstda koʻrib chiqdik, endi shu masalani jadid mutafakkirlarining bevosita ijodiga murojaat qilgan holda tahlil qilamiz. Dastlab, Abdulla Avloniydan boshlasak, sababi hech qaysi mutafakkir Avloniychalik tarbiya xususida koʻp gapirmagan. Uning juda koʻp maqolalari va asarlari aynan maʼnaviy, axloqiy tarbiya masalalariga bagʻishlangan. Uning inson tarbiyasiga bagʻishlangan eng katta asari “Turkiy guliston yoxud axloq” deb nomlanadi. Ushbu asarda anʼanaviy-falsafiy yondashuv boʻlmish antropologik nuqtai nazar boʻrtib koʻzga tashlanadi. Ammo bu yondashuvning yangilangan mohiyati shunda ediki, tadqiqot obʼekti sifatida makon va zamondagi umumiy mavhumiy inson emas, balki, muayyan, XX-asr boshlaridagi, milliy ozodlikka, yangicha hayot tarziga intilishni oʻz oldiga niyat qilib qoʻygan Turkiston fuqarosi olinadi. Ana shu yangi inson tarbiyasi bosh masala tarzida oʻrtaga tashlanadi.

Matonat, diyonat, sharaf, hayo singari musulmon Sharqi uchun anʼanaviy boʻlgan fazilatlar sharhi bilan birgalikda Avloniy vijdon, Vatanni suymak singari Turkiston mintaqasi uchun yangi talqinda taqdim etilgan fazilatlar haqida alohida toʻxtaladi. Vatanni suymoq, lozim boʻlsa, uning yoʻlida jonini fido etmoq yuksak axloqiy insonga xos fazilatdir. Inson Vatanni tanlamaydi. “Biz turkistonliklar oʻz Vatanimizni jonimizdan ortiq suyganimiz kabi, arablar Arabistonlarini, qumlik issiq choʻllarini, eskimoʻlar shimol taraflarini, eng sovuq qor va muzlik yerlarini boshqa yerlardan ziyoda suyarlar. Agar suymasalar edi, havosi yaxshi, tiriklik oson yerlarga oʻz vatanlarini tashlab hijrat qilur edilar” [2,94-b]. Yuqoridagi fikrlardan shuni bilib olish mumkinki, yurtida qanchalik ogʻir tarixiy muammolar yuzaga kelmasin vatan uchun, vatanni sevish uchun toʻsqinlik qila olmasligini mutafakkir oʻz fikrlari bilan izoxlab bergan.

Vijdon esa Avloniy nazdida, inson niyatlari va qilmishlarini aks ettiruvchi eng musaffo axloqiy koʻzgudir, “inson aqli va fikrining haqiqiy mezon” [3,54-b]. Shuningdek, mutafakkir intizom, iqtisod, idrok va zako singari oʻsha davrlarda hali koʻp quloq oʻrganmagan fazilatlarni ham alohida eʼtibor bilan nazariy-amaliy tahlildan oʻtkazadi, yoshlarga iloji boricha qisqa va loʻnda tarzda taqdim etishga intiladi.

Avloniy oiladagi tarbiyani maktab tarbiyasi uchun katta madad deya baholaydi. U ota-onalar va bolalar oʻrtasidagi munosabatlarga yangicha yondashadi. U bola shaxsini oyoq osti qiladigan, bola qalbiga, hissiga shikast yetkazadigan jismoniy jazoni qoralaydi. Bolani sevish va unga ustalik bilan taʼsir koʻrtaish zarur. Uni ishontirish vositasi bilan burchni anglash yoʻliga solish kerak, deb hisoblaydi [4,277-b]. Muallifning bu boradagi fikrlariga xulosa yasab, shuni aytish mumkinki, Avloniy oʻsha davr tarbiya usullarini zamonga mos emsligi toʻgʻri tushunganlar va ulrani isloh etish zaruratini toʻla anglab yetganlar. Zero, zamonga mos tarbiyagina yosh avlodni millit jonkuyariga, vatan taraqqiyoti oʻzining taraqqiyoti deb biladigan yoshlarni tarbiyalash mumkin.

Jadid mutafakkirlari oraisda Abdurauf Fitrat ham o'zining tarbiya boraisdagi fikr-mulohazalari bilan alohida o'rin tutadi. Uning "Najot yo'li" ("Rahbari najot"), "Oila yoki oila boshqarish tartiblari", "Hind sayyohining qissasi" asarlarida tarbiya masalalari keng o'rin olgan. Fitrat ushbu asarlarida ilm-ma'rifatning inson kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi, shuningdek, ma'naviyat rivojidadagi hayotbaxsh mohiyatiga katta ahamiyat beradi. Bu borada ilm-fan, o'qish va o'qitishning zamonaviy ilmiy asosda yo'lga qo'yilishini ma'rifatli hayot uchun kurashda eng qudratli vosita deb bilgan.

Abdurauf Fitrat o'z asarlarida insonlar o'rtasidagi do'stlik va birodarlik masalasiga alohida to'htalib o'tadi. "Hech shubha yo'qki, - deydi adib, - odamlar nechalab din, mazhab, qavm va millatga bo'linmasinlar bir otaning farzandlaridir, bir tomirdir"[4,262-b]. U millat tinchligi va ravnaqi har qanday qadriyatdan ustun ekanligini ta'kidlaydi. Millat tinchligini ta'minlash har bir millat vakili uchun ham farz, ham qarz ekanligini alohida uqtiradi. U millatning intizomi haqida gapirib, shunday deydi: "har bir imllatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa, shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muazzam bo'ladi"[5,4-b].

Fitratning tarbiya xususidagi qarashlari uning "Oila" asarida kengroq o'rin egallagan. Ushbu kitob ikki qismlan iborat bo'lib, muallif kitobning birinchi qismiga, ma'lum ma'noda me'yoriy dasturilamal tarzida tartib beradi. Undan har bir yangi oila qurmoqchi bo'lgan turkistonlik kichik hajmdagi axloqiy-maishiy, gigieniksalomatlik qomusi sifatida foydalanishi mumkin edi. Bundan tashqari, asarda oilaning moddiy tomonlari, tashkil topgandan boshlab, buzilishigacha bo'lgan holatlarning ma'naviy, axloqiy, iqtisodiy asoslari to'g'risida ham to'xtalib o'tadi.

Umuman olganda, Fitratning "Oila" kitobida jamiyatdagi ijtimoiy va ma'naviy muammolar uyg'unlashib ketgan, lekin unda pedagogik-didaktik uslub emas, jangovar chorlov uslubi ustun. Fitrat uchun yuksak axloqiylik erk va erksevarlik bilan mustahkam bog'liq; Turkiston va turkistonlikni ozod ko'rish, ya'ni milliy mustaqillik mafkurasi kitobning ruhiga singdirib yuborilgan. Uni o'qigan kishi nafaqat axloqiy fazilatlar nimalardan iborat va ularga qanday erishish kerakligini, balki milliy ozodlik, shaxsiy erkinlik nima-yu, uni qanday qilib qo'lga kiritish mumkinligini anglab oladi. Shu bois mutafakkir-jadid Abdurauf Fitratning "Oila" asari Turkiston milliy uyg'onishida benihoya katta rol o'ynadi, deyish mumkin. Ayni paytda u hozir ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan ajoyib axloqiy-ma'rifiy risola sifatida alohida e'tiborga molik.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Turkiston o'lkasida qanchalik og'ir tarixiy jarayon yuzaga kelmasin jadid mutafakkirlari tomonidan yoshlar tarbiyasi, kamoloti nafaqat ota-onalar tashvishi balki bu millat va jamiyat muammosi ekanligini ilgari suradilar. Unga befarqlik esa,

yuqorida biz soʻz yuritgan muammolarni keltirib chiqarishi tabiiy. Shuning uchun har bir davrda yoshlar tarbiyasi jamiyat oldida turadigan eng muxim masala boʻlib qolaveradi. Zero bugun bizning yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar yoshlarni kelajakda oliy maʼlumotli boʻlish bilan birgalikda bilimli va zukko boʻlib yetishishlariga undaydi. Yangi Oʻzbekiston yoshlari uchinchi renesans davrida barcha sohalarda eng mukammal boʻlmogʻi lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. Vatanimiz taqdiri va kelajagi yoʻlida yanada hamjihat boʻlib, qatʼiyat bilan harakat qilaylik. – T.: Oʻzbekiston, 2017.
2. Abdulla Avloniy. Oʻson millat. -Toshkent:, Sharq, 1993 y.
3. Avloniy A. Tanlangan asarlar. Turkiy Guliston yoxud axloq. -Toshkent: Maʼnaviyat. 2006-y.
4. Mualliflar jamoasi. Oʻrta Osiyo pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. -Toshkent: Fan., 1996-y.
5. Fitrat A. Oila yoki oilani boshqarish tartiblari. - Toshkent.: Maʼnaviyat, 2000 y.